

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟ 2025

Η νέα αταξία

Η Ευρώπη

και ο πλανήτης με-
τρούν αντίστροφα για την ορκω-
μοσία Τραμπ. Πόσο έτοιμη είναι η Ε.Ε.;
Τι αντοχές θα επιδείξει η ελληνική οικονο-
μία σε ένα περιβάλλον γεωπολιτικών αναταρά-
ξεων; Πώς αλλάζουν οι πόλεις μας και τι επιπτώσεις
θα έχει η κλιματική κρίση; Η «Κ» επιχειρεί μια «χαρτο-
γράφση» των προκλήσεων του 2025. **Σελ. 4-13**

LOADING...

Τι φοβάμαι - τι ελπίζω για το 2025

ΓΡΑΦΟΥΝ: Νίκος Βέττας, Κωνσταντίνος
Φίλης, Μάνος Ματσαγγάνης,
Λένα Διβάνη, Βασίλης Βαμβακάς,
Νίκος Βατόπουλος

Τι φοβάμαι, τι ελπίζω για το 2025

Τι αντοχές θα επιδείξει η ελληνική οικονομία σε ένα περιβάλλον γεωπολιτικών προκλήσεων; Πόσο διατηρήσιμη είναι η ανάπτυξη χωρίς αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου; Πώς αλλάζουν οι πόλεις μας και τι ψυχοπολιτικές επιπτώσεις θα έχει η κλιματική κρίση; Εξι απαντήσεις στην «Κ»

Επιμέλεια: ΣΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

2025

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Η ελληνική οικονομία έχει ανακάμψει και σταθεροποιηθεί, χωρίς να έχει ακόμη σπάσει τον σκληρό πυρήνα των προβλημάτων που την υποβιβάζουν όλες τις τελευταίες δεκαετίες. Το έλλειμμα της, ώστε να ανελχθεί σε μια ταχύνουσα οικονομία, ίσως είναι πλέον σαφές. Υπέρτερο σε εξωστρέφεια.

Νίκος Βέττας

Φοβάμαι τις γεωπολιτικές εντάσεις

Ελπίζω στην εξωστρέφεια

Τον ΝΙΚΟΝ ΒΕΤΤΑ

Η πρόβλεψη πως στον οικονομία μας δεν θα υπάρξουν μεγάλες αλλαγές κατά τη νέα χρονιά φαίνεται λογική, τουλάχιστον αρχικά. Η ετήσια ανάπτυξη αναμένεται με ρυθμό παραπλήσιο του περυσινού και υψηλότερα της ευρωπαϊκής. Στις επενδύσεις, εκτός απρόοπτου, θα υπάρξει άνοδος περίπου διπλάσια από τη μεγέθυνση της υπόλοιπης οικονομίας, χωρίς όμως να φτάνουν σε εντυπωσιακά επίπεδα και με σχετική υποχώρηση των ξένων τοποθετήσεων σε ακίνητα. Αναμένεται περαιτέρω, αν και όχι μεγάλη, μείωση της ανεργίας και αύξηση των πραγματικών μισθών, με κλίση του πληθωρισμού. Στο εξωτερικό εμπορικό ισοζύγιο η ανάκαμψη στην Ευρώπη μάλλον θα ενισχύσει τις εξαγωγές, καλύπτοντας μέρος της πίεσης από τις εισαγωγές που παραμένει υψηλή. Στο δημόσιο ταμείο η υπερκόλυση των εσόδων λογικά θα εξασθενήσει, χωρίς όμως πίεση στο δημοσιονομικό ισοζύγιο. Τα πραγματικά έσοδα και το κόστος χρήματος μάλλον θα αποκλιμακωθούν ελαφρώς. Συνολικά, η κεντρική εκτίμηση είναι ότι η νέα χρονιά για την ελληνική οικονομία δεν θα διαφέρει πολύ από την προηγούμενη.

Υπάρχει όμως και μια δεύτερη ανάγνωση των τάσεων, από τη μια πλευρά με αντοχές και από την άλλη με ελπίδες αναβίωσης. Εντονότερες είναι οι αντοχές, σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο όπου διατηρούνται στην επήνεση για καιρό. Αβερβαίστες και απαισιοδοξία επηρεάζουν την πλειονότητα των πολιτών στην Ευρώπη, όπως και στη χώρα μας. Οι πηγές είναι διάφορες. Η συσσώρευση χρέους θα οδηγήσει σε κρίση εθνικής οικονομίας, νοικοκυριά και επιχειρήσεις. Οι νέες τεχνολογίες, όπως οι εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης, θα εξελιχθούν θέσες εργασίας και ολόκληρα επαγγέλματα ή θα δημιουργούν νέες και τι σημαίνει αυτό για τους εργαζομένους; Η κλιματική αλλαγή θα έχει βαρύτερες επιπτώσεις και μάλιστα το αναγκαίο κόστος για την αντιμετώπιση της θα περιορίζει συστηματικά την ευημερία. Οι γεωπολιτικές εντάσεις στη γειτονία μας μπορεί να εξελιχθούν ακόμη χειρότερα και μαζί με την αμφισβήτηση διεθνών κανόνων να οδηγήσουν σε πίεση για χώρες και τα σύνορά τους; Η εξελισσόμενη γήρανση του πληθυσμού επιτρέπει ανάπτυξη τα επόμενα χρόνια. Η μεταναστευτική μπορεί να ενισχύσει την οικονομία και την κοινωνία ή θα τις αποσταθεροποιήσει;

Κάθε μια από τις παραπάνω αβεβαιότητες είναι από μόνη της αρκετά μεγάλη ώστε να εκτρέψει μια οικονομία όπως η δική μας. Ασφαλώς, ο συνδυασμός τους αποτελεί μεγάλη οικονομική και

πολιτική πρόκληση στα επόμενα χρόνια. Οι τάσεις που θα επικρατήσουν και το πώς θα τοποθετηθεί η χώρα μας θα προσδιορίσουν και το μέλλον της. Θα δημιουργηθούν γραμμές άμυνας και θα υπάρξει προσαρμοστικότητα για εκμετάλλευση των ευκαιριών; Ακόμη και όταν οι επιπτώσεις δεν είναι άμεσες, επηρεάζουν μέσα από τη διαμόρφωση των προσδοκιών. Ένα πλαίσιο συνόχης και προσαρμοστικότητας είναι προϋπόθεση για τη διατήρηση των δυναμικών τμημάτων του πληθυσμού στη χώρα και την προσέλκυση κρίσιμων επενδύσεων.

Αν και οι προκλήσεις δεν είναι λίγες, υπάρχει και μια θετική οπτική, με ελπίδες αναβίωσης. Η ελληνική οικονομία έχει ανακάμψει και σταθεροποιηθεί, χωρίς να έχει ακόμη σπάσει τον σκληρό πυρήνα των προβλημάτων που την υποβιβάζουν όλες τις τελευταίες δεκαετίες. Το έλλειμμα της, ώστε να ανελχθεί σε μια ταχύνουσα οικονομία, ίσως είναι πλέον σαφές. Υπέρτερο σε εξωστρέφεια, καθώς με ανταμείβει όσους εργάζονται ή επιχειρούν όταν δημιουργούν αξία όσο όταν εκμεταλλεύονται περιστασιακές ευκαιρίες σε μικρή ή μεγάλη κλίμακα. Παράλληλα, η περιπλοκότητα των κανόνων και η ανεπάρκεια κρίσιμων λειτουργιών του δημόσιου τομέα αποθαρρύνει τη νέα παραγωγή και την απόκτηση γνώσης. Στον βαθμό που οι επιλογές πολιτικές τη νέα χρονιά απομακρύνουν την οικονομία από αυτά τα χαρακτηριστικά της, σταδιακά αλλά με σταθερή στόχευση, η δυναμική της θα ενισχυθεί πολλαπλά. Τότε τα εισοδήματα θα μπορούν να αυξηθούν και πραγματικά και ουσιαστικά. Τελικά, το αν θα διατηρηθεί στη σημερινή κατάσταση, αν θα πληγεί από εξωτερικές εξελίξεις ή θα μπει σε μια νέα τροχιά ισχυρής και διατηρήσιμης ανάπτυξης παραμένει ανοικτό ερώτημα.

Ο κ. Νίκος Βέττας είναι γενικός διευθυντής ΙΟΒΕ και καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Φοβάμαι ότι οι αναθεωρητές θα εκμεταλλευθούν τον Τραμπ για να ανατρέψουν τη διεθνή τάξη

Ελπίζω ότι η Ελλάδα μπορεί να συνεισφέρει στην περιφερειακή αποκατάσταση της τάξης

Τον ΚΑΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΦΙΛΗ

Το διεθνές περιβάλλον βρίσκεται σε κρίση και, με τις εστίες αστάθειας να διευρύνονται, πολλές προκλήσεις να απαιτούν και

Μικρά αερόστατα φεγγουν μικρά, στον ορανό της Αθήνας, μαζί με το 2024. Η νέα χρονιά ανέτειλε σε ένα «συννεφισμένο» γεωπολιτικό περιγύρο.

νή αντιμετώπιση, αλλά τελικά να εντεινεται ο κατακερματισμός και με προφανή την περιφρόνηση του διεθνούς δικαίου και την παραβίαση ακόμη και θεμελιωδών νομών που το έχουν χαρακτηρίσει μεταπολεμικά. Οι κρίσεις και κατ'επέκταση οι αβερβαίστες έχουν αρχίσει να αποκτούν μόνιμα χαρακτηριστικά.

Η λύση βρίσκεται σε υποχώρηση, ειδικότερα δε η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία δυσκολεύεται να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ και την Κίνα, εμφάνιστος υπολειπόμενη στην οικονομία, στη βιομηχανία, στις τεχνολογίες και την καινοτομία. Από την άλλη, είναι εμφανής η απογοήτευση των περισσότερων κρατών για τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες, για την απουσία ενός ισχυρού μηχανισμού που προσφέρει λύσεις και απερείτε συρράξεις, όπως εδάλλου και η ενόχληση τους για τις μακροχρόνιες παρενέργειες των επιλογών των αποικιοκρατικών δεκάετιών μετὰ την απόσυρσή τους. Οι αποτυχίες της διεθνούς κοινότητας χρεώνονται σχεδόν αυτομάτως στη λύση και η αναζήτηση ενός νέου, περισσότερο δίκαιου και αντιπροσωπευτικού των υφιστάμενων συσχετισμών ισχύος συστήματος μοιάζει καθολική απαίτηση για τα κράτη εκτός Δύσης. Βέβαια, ενώ επιζητείται αναλογικότερη κατανομή ρόλων, ώστε να αποκτήσουν φωνή περισσότερες χώρες από περισσότερες γωνιές του πλανήτη, εντοπίζεται θυμός και απογοήτευση αρκετών ηγεσιών για την απόσυρση των ΗΠΑ από περσικές στις οποίες είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο, με εμφανή τη δυσκολία κάλυψης των ελλείψεων κρίσεων χωρίς τη συμμετοχή των ΗΠΑ.

Οι αναθεωρητές, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο βλέπουν στο πρόσωπο του Τραμπ μια ευκαιρία να αμφι-

σβηθήσουν ακόμη και από κοινού κάποιες από τις σταθερές της παγκόσμιας αρχιτεκτονικής, εκμεταλλευόμενοι τον αντισοτηριμώ του, που εκκενεί από το εσωτερικό των ΗΠΑ αλλά επεκτείνεται και στην αποστράφη του για αρκετούς διεθνείς θεσμούς και συμφωνίες που πιστεύει ότι περιορίζουν τη δυναμική των ΗΠΑ. Άλλωστε, ο μονομερής τρόπος με τον οποίο λαμβάνει αποφάσεις, αγνοώντας τα συμφέροντα των εταίρων του και αναπτύσσοντας μια καθαρά συναλλακτική σχέση μαζί τους, εκ των πραγμάτων θα υπονομεύσει την ενότητα των συμμαχιών που έχουν οικοδομήσει οι ΗΠΑ μεταπολεμικά. Και μπορεί οι επιλογές σε κρίσιμα πόστα, όπως αυτό του υπουργού Εξωτερικών και του συμβούλου Εθνικής Ασφαλείας, να είναι συμβατικές για τα δεδομένα του Τραμπ, ωστόσο ο διορισμός προεδρικών απεσταλμένων για μια σειρά ζητημάτων, καλύτερα μπορεί να νερόσει το μήνιμα αλλά και να δημιουργήσει σύγχυση στη λήψη αποφάσεων. Έτσι κι αλλιώς, η συνέχεια και η συνοχή θα είναι τα μεγάλα ζητούμενα κατά τη διακυβέρνησή του. Και αυτές προφανώς θα δοκιμαστούν (αρχικά) στα δύο αυτά μέτωπα της Ουκρανίας και της Μέσης Ανατολής. Στην πρώτη περίπτωση ο Τραμπ θέλει μια γρήγορη λύση και θα πρέπει να πιεστεί γιατί αυτή δεν πρέπει να οδηγήσει σε συνθηκολόγηση του Κιέβου ή απόλυτη εξουπρέπηση των ρωσικών στόχων, παρά το γεγονός ότι ο Πούτιν έχει αποδεδειγμένα την ικανότητα να προφοδεύει το έργο του Τραμπ. Προσώρας, το επίτευχο των επερχόμενου Αμερικανού προέδρου δεν δείχνει να έχει ολοκληρωμένο σχέδιο λύσης και θα είναι δύσκολο να ικανοποιηθεί εξίσου ή σε κάποιο βαθμό ταυτόχρονα Μόσχα και Κιέβω. Αυτό που έχει γίνει γνωστό είναι η πρόθεση μεταβίβασης της ευθύνης κατοχύρωσης της ασφάλειας

παραγόντων που ευνοούν πολλές ιδιαιτερώσεις στους τομείς του τουρισμού, της εστίασης, της εργασίας και της κατοικίας. Ιδιαίτερα η εργασία, απελευθερωμένη σταδιακά από την έννοια του χώρου και του χρόνου, όπως αυτές οι έννοιες γίνονταν κατανοητές ως το 2010, αναμένεται να επιδράσει ακόμη περισσότερο στην ένταση των ανακατασκευών παλαιών οικοδομημάτων. Το νέο εργασιακό ήθος του 21ου αιώνα έχει ήδη αρχίσει και επηρεάζει πολλούς τομείς, όπως τον τραπεζικό, τον κλάδο της υγείας και αυτόν του ευρύτερου δημοσίου τομέα.

Η σχετική αυτή απελευθέρωση γεννάει νέα κινητικότητα και επιδρά στην Αθήνα τόσο με φυγόκεντρες όσο και κεντροβόλες τάσεις. Ο τραπεζικός τομέας, π.χ., επενδύει με πίστη στο κέντρο των Αθηνών, ενώ το ίδιο το κράτος με την εξαγγελία του κυβερνητικού πάρκου στην πρώην ΠΥΡΚΑΛ δημιουργεί τάσεις εξόδου και έντονης αστικοποίησης περιοχών, που ήταν μέχρι τώρα στην περιφέρεια. Αυτό συντελείται μέσα από μια παρακαμμένη αντίληψη θεματικής ζώνης λειτουργίας. Επιπλέον, η ένταξη «περιφερειακών» περιοχών (Υμηττός, Ελληνικό, Βοτανικός) στον κεντρικό κορμό της λειτουργίας της πρωτεύουσας συμπληρώνει αυτό που άρχισε στη δεκαετία του 1970 με την ανάπτυξη του επεκτασιακού άξονα της λεωφόρου Κηφισίας.

Η Αθήνα του 2025 αποκάλυπται μέσα από αυτές τις ισχυρές αντιφάσεις της. Με την απουσία ενός κεντρικού οράματος για την πόλη, οι πολλές μεγάλες και μικρές ιδιωτικές επενδύσεις κρατούν την πρωτεύουσα σε μια κατάσταση κινητικότητας. Ωστόσο, το μέλλον πρόβλεψη της Αθήνας, η ποιότητα της καθημερινότητας χειροτερεύει, όπως υποχωρεί και το μέτρο που με σφίγγει είναι ο κακός εαυτός των Ελλήνων. Αυτός άλλωστε αποδεικνύεται ανάκαθεν ο μεγαλύτερος εκχθρός της Αθήνας.

Αν πάμε 100 χρόνια πίσω και δούμε την Αθήνα του 1925 με τον μεγάλο αναβρασμό λόγω του προσφυγικού κύματος εκείνης της εποχής, θα διαπιστώσουμε ότι ήταν τότε που διαμορφώθηκαν στα πρώτα στάδια ακόμη η πόλη του 20ου αιώνα. Βεβαίως, οι συσχετισμοί είναι απλώς ψυχολογικοί και ενδεικτικοί, ωστόσο οι πόλεις πορεύονται στον χρόνο μέσα από τομείς και ρήγματα.

Τομή στην Αθήνα της δεκάς μιας εποχής είναι η δυνατότητα ανάκαμψης της πόλης μετά την καταστροφική δεκαετία του 2010. Παρά τα πολλά σημάδια της ανασυγκρότησης της οικονομίας της Αθήνας, με σειρά ιδιωτικών –ως επί το πλείστον– επενδύσεων, αποσιώζει το ζητούμενο πνεύμα ανάταξης της πρωτεύουσας. Απουσιάζει το όραμα, η πίστη στη δυνατότητα της Αθήνας να αρθρώσει λόγο ουσίας και προοπτικές στη διεθνή γεωπολιτική αναδιάρθρωση.

Ενας από τους λόγους που αυτό συμβαίνει και που παρά τα φαινομενικά οδήγη την Αθήνα σε μια σχετική περιθωριοποίηση στην κλίμακα κόσμος και εγχώριος, είναι η απροθυμία του δημοσίου τομέα, αλλά και μέρους της κοινωνίας να συμβάλουν. Η Αθήνα του 2025 θα έπρεπε προ πολλού να τρέξει πάνω στο όραμα «Αθήνα 2034», τα 200 χρόνια από την ανακάλυψη της πόλης ως πρωτεύουσας. Θα αρκούσε αυτό το όραμα για να προανατολίσει μεγάλο μέρος χρηματοδοτούμενων, δημοσίων και ιδιωτικών, σε ένα εθνικό πρόγραμμα αναγεννήσεως.

Τα πολλά και θετικά, που αναμφισβητητα συμβαίνουν στις μέρες μας στην Αθήνα, αποτελούν ωστόσο ευτυχιστική συγκυρία μιας σειράς

παρά ποτέ. Θα έπρεπε να προκαλεί περισσότερο προβληματισμό και πολύ λιγότερο ερπαισασμό.

Πράγματι, πέντε χρόνια μετά την πανηγυρική υποδοχή της έκθεσης Πισσαριδίδη και την επίσημη αναγνώριση της ανάγκης για αναβάθμιση του παραγωγικού μοντέλου, η ελληνική οικονομία παραμένει εγκλωβισμένη στη φθηνή ανάπτυξη. Τα «ζωδη ένστικτα» που απελευθερώθηκαν τα τελευταία χρόνια έχουν ως επί το πλείστον στραφεί στις διαχρονικές σταθερές της ελληνικής επιχειρηματικότητας: στην αξιοποίηση ευκαιριών βραχυπρόθεσμου κέρφους που προκύπτουν από κρατικές ρυθμίσεις πρόβλεψης στους κοινούς πόρους – από τα πεζοδρόμια των πόλεων που παραχωρήθηκαν «προσώρανά» την εποχή του κορωνοϊού στους μαγαζάτορες και στα τραπεζοκαθίσματα τους έως τα Κυκλοδοθίσια που μετατρέπονται ταχύτατα σε τιμητένια θέρετρα, που κινδυνεύουν να καταλήξουν όπως τα γήπεδα του μπιέζμπο, και του σφτμπολ όταν έπρεπε η αυλαία των Ολυμπιακών της Αθήνας. Οι επιποφάλες θέσεις εργασίας και οι χαμηλοί μισθοί είναι το φυσικό επακόλουθο μιας οικονομίας εξαρτημένης από την εστίαση, τα κατάλοιπα και το λανθικό εμπόριο. Οι φοιτητές εξαγρέσεις των (μεταπολιτικών, κυρίως) μονάδων που ετάχουν, επενδύουν και πληρώνουν αξιοπρεπείς αποδοχές, είναι ακριβώς αυτό: εξαγρέσεις.

Σε έναν κόσμο που έχει γίνει απρόβλεπτος και επικίνδυνος και σε μια γωνιά του πλανήτη που έχει πάρει φωτιά από τις πολεμικές συγκρούσεις και από τις φυσικές καταστροφές, η ανεμελιά της σπριντς ανάπτυξης είναι τραγική. Όταν εξέσασε η πανδημία, ο ΟΟΖΑ είχε δημοσιεύσει μια έκθεση για την «αβεβαιότητα» της οικονομίας 47 χωρών σε συνθήκες καραντίνας: η Ελλάδα βρισκόταν στην τελευταία 47η θέση. Τι θα απογίνει η οικονομία μας εάν συμβεί το παραμυρικό θερμό επεισόδιο στο Αιγαίο ή όταν η άνοδος της θερμοκρασίας θα έχει κάνει το ελληνικό καλοκαίρι αβιώσιο;

Φυσικά, δεν μπορούμε να αλλάξουμε τη γεωγραφία. Μπορούμε όμως να αλλάξουμε την οικονομία. Με δυσκολία: η αναβάθμιση του παραγωγικού μοντέλου είναι κοπιώσιμη και παίρνει χρόνο (αντίθετα με τις «αριστερές», που ως γνωστόν είναι γρήγορες και απαιτούν ελάχιστο κόπο). Οι ωφέλιμες της φθηνής ανάπτυξης είναι ισχυροί και οργανωμένοι και αγωνίζονται με νύχια και δόντια (και ενίοτε με σφαίρες) για τη διατήρηση του μοντέλου στο οποίο οφείλουν τον πλούτιό τους. Το μόνο αντίδοτο στην ισορροπία της παρακμής είναι ο πατριωτισμός των Ελλήνων και ειδικά της πολιτικής τάξης. Η εμπνοή της κυβέρνησης και η συνείδηση της αντιπολίτευσης στην υπέρσωση της νομιμότητας παντού, από το φορολογικό έως τις χροσίες γης. Και η συνεννόηση των πολιτικών δυνάμεων για τις ελάχιστες προϋποθέσεις ευημερίας της γενιάς των παιδιών μας και των παιδιών τους: ισχυρό θεμέλιο, αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, υγιής επιχειρηματικότητα, επένδυση στις δεξιότητες.

Οι δυσκολίες είναι πολλές, όμως οι δυνατότητες είναι μεγάλες. Το πόσο μεγάλες φάνηκε τις προάλλες, όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε ότι η Ελλάδα θα είναι ένα από τα 7 κράτη-μέλη όπου θα εγκατασταθούν και θα λειτουργήσουν ευρωπαϊκά εργοστάσια τεχνικής νοημοσύνης. Η εμπορική επιτυχία των εφαρμογών που θα προκύψουν δεν είναι εγγυημένη. Η απόσταση που χωρίζει την Ελλάδα από τις ΗΠΑ και από την Κίνα είναι μεγάλη στον τομέα αυτό. Ούτε η γενναία χρηματοδότηση, κρατική και ιδιωτική, αρκεί για να αποτρέψει τις αστοχίες – αυτό έδειξε η υπόθεση Northvolt. Όμως, το παιχνίδι θα κριθεί εκεί: στην τεχνολογική επανάσταση και την καθαρή ενέργεια. Και στο παιχνίδι αυτό δεν επιτρέπεται να είμαστε θεατές.

Ο κ. Μάνος Μασσαγγίνης είναι καθηγητής Δημόσιας Οικονομίας στο Παιλιεχνείο του Μιλάνου και επικεφαλής του προγράμματος Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Οικονομίας του ΕΛΙΑΜΕΠ.

Οι αναθεωρητές, όσο σε περιφερειακό επίπεδο βλέπουν στο πρόσωπο του Τραμπ μια ευκαιρία να αμφισβητήσουν ακόμη και από κοινού κάποιες από τις σταθερές της παγκόσμιας αρχιτεκτονικής, εκμεταλλεύονται τον αντισυστημισμό του.

Κωνσταντίνος Φίλης

Η Αθήνα του 2025 θα έπρεπε προ πολλού να τρέξει πάνω στο όραμα «Αθήνα 2034», τα 200 χρόνια από την ανακάλυψη της πόλης ως πρωτεύουσας, θα αρκούσε αυτό το όραμα για να προανατολίσει μεγάλο μέρος χρηματοδοτούμενων, δημοσίων και ιδιωτικών, σε ένα εθνικό πρόγραμμα αναγέννησης.

Νίκος Βατόπουλος

Πέντε χρόνια μετά την πανηγυρική υποδοχή της έκθεσης Πισσαριδίδη και την επίσημη αναγνώριση της ανάγκης για αναβάθμιση του παραγωγικού μοντέλου, η ελληνική οικονομία παραμένει εγκλωβισμένη στη φθηνή ανάπτυξη.

Μάνος Μασσαγγίνης

της Ουκρανίας στους Ευρωπαίους, με την προϋπόθεση βέβαια της αγοράς αμερικανικών οπών. Φαίνεται πως Ρωσία και Ουκραμία επιθυμούν ένα παραταταμένο διάλεγμα προκειμένου να ανασυγκροτηθούν και να σταματήσει η συνεχής αιμορραγία σε ανθρώπινο δυναμικό και κεφάλαια και ενδεχομένως αυτό να προσφέρει ο Τραμπ, χωρίς, πάντως, οριστική διεύθυνση.

Στη Μέση Ανατολή, ενώ η επικράτηση του Ισραήλ και η δραματική υποχώρηση του Ιράν προσέφεραν την ευκαιρία στον Τραμπ ακόμη και να επιβάλει στο Τέλ Αβίβ μια μακρά κατάπαυση του πυρός σε Γάζα και Λίβανο και ταυτόχρονα να πείσει ασυρματικά την Τσεχία, ώστε η τελευταία να αποσυρθεί από το πυρηνικό της πρόγραμμα, η ανατροπή στη Συρία (παρά τις καλοεξοικειωμένες προσέγγισης έναντι του καρού, κυρίως στη διαχείριση των φιλοδοξιών τουλάχιστον τριών σημαντικών εταίρων της Ουάσιγκτον – του Ισραήλ, της Τουρκίας αλλά και των Κούρδων της Συρίας. Μάλιστα, η μεταβατική κατάσταση υπό τον Αλ Σάρα στη χώρα φαίνεται να αναζητεί modus operandi για την παραμονή των ρωσικών βάσεων σε αυτή, κάτι που σημαίνει ότι η απαγκίστρωση από την περιοχή δεν θα είναι απόλυτη. Καθροιστικός παράγοντας με λόγο και ρόλο που θα υπολογίζει ο Τραμπ είναι η Σαουδική Αραβία, που αναμένεται να τον πείσει για λύση του Παλαιστινιακού, μέσα ενός (αριστού) οδικού χάρτη, προκειμένου να αναγνωρίσει το Ισραήλ. Η σταθεροποίηση Ιράκ και Αιγύπτου, όπως και η τήρησηση αναθεωρητικών τάσεων που πλάττουν τις όποιες προοπτικές για περιφερειακή εξομάλυνση θα πρέπει να απασχολήσουν τις ΗΠΑ, έστω κι αν η νέα διακυβέρνηση έχει άλλη αντίληψη των προτεραιοτήτων της και τι εν τέλει συνιστά και επι-

ρεάζει αρνητικά τα άμεσα συμφέροντά της.

Η Ελλάδα οφείλει να προσαρμοστεί με οξύνοια και ενδοτικότητα επιλογές έναντι του Τραμπ, απαιτώντας προτού της ζητηθεί σε διλήμματα που ενδέχεται να προκύψουν, όπως η συνδρομή της σε περίπτωση εγκατάστασης ευρωπαϊκών στρατιωτικών δυνάμεων στην Ουκρανία, η αντιμετώπιση της Ρωσίας αν οι ΗΠΑ αποφασίσουν να διεμβολίσουν τη σχέση της με την Κίνα, η διαχείριση της εξθρότητας του Τραμπ και του στενού του κύκλου ενόψει στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, εφόσον αυτή λάβει οάρκα και οστά, και πώς και με πόσους μπορούμε να εισφύρουμε στην περιφερειακή αποκατάσταση της τάξης προκειμένου αυτή να έχει τη σφραγίδα των κρατών της περιοχής και δη με την ενεργό συμμετοχή μας σε σχέδια επιχειρηματικού χαρακτήρα, που θα κερφίσουν την προσοχή του.

Ο κ. Κωνσταντίνος Φίλης είναι διευθυντής του Ινστιτούτου Διεθνών Υποθέσεων (IGA) και καθηγητής του Αμερικανικού Κολλεγίου Ελλάδος.

Φοβάμαι
την απουσία οράματος για την Αθήνα

Ελπίζω
στις μικρές νησιδες προόδου

Του ΝΙΚΟΥ ΒΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η Αθήνα του 2025 θα κινηθεί πλησστερα στη φυσιογνωμία που η πόλη θα αποκτήσει τον 21ο αιώνα. Βρισκόμαστε ακόμη στον προθά-

λαίο. Είναι μια κίνηση αναμενόμενη, φυσική και επιθυμητή και το μόνο που με σφίγγει είναι ο κακός εαυτός των Ελλήνων. Αυτός άλλωστε αποδεικνύεται ανάκαθεν ο μεγαλύτερος εκχθρός της Αθήνας.

Αν πάμε 100 χρόνια πίσω και δούμε την Αθήνα του 1925 με τον μεγάλο αναβρασμό λόγω του προσφυγικού κύματος εκείνης της εποχής, θα διαπιστώσουμε ότι ήταν τότε που διαμορφώθηκαν στα πρώτα στάδια ακόμη η πόλη του 20ου αιώνα. Βεβαίως, οι συσχετισμοί είναι απλώς ψυχολογικοί και ενδεικτικοί, ωστόσο οι πόλεις πορεύονται στον χρόνο μέσα από τομείς και ρήγματα.

Τομή στην Αθήνα της δεκάς μιας εποχής είναι η δυνατότητα ανάκαμψης της πόλης μετά την καταστροφική δεκαετία του 2010. Παρά τα πολλά σημάδια της ανασυγκρότησης της οικονομίας της Αθήνας, με σειρά ιδιωτικών –ως επί το πλείστον– επενδύσεων, αποσιώζει το ζητούμενο πνεύμα ανάταξης της πρωτεύουσας. Απουσιάζει το όραμα, η πίστη στη δυνατότητα της Αθήνας να αρθρώσει λόγο ουσίας και προοπτικές στη διεθνή γεωπολιτική αναδιάρθρωση.

Ενας από τους λόγους που αυτό συμβαίνει και που παρά τα φαινομενικά οδήγη την Αθήνα σε μια σχετική περιθωριοποίηση στην κλίμακα κόσμος και εγχώριος, είναι η απροθυμία του δημοσίου τομέα, αλλά και μέρους της κοινωνίας να συμβάλουν. Η Αθήνα του 2025 θα έπρεπε προ πολλού να τρέξει πάνω στο όραμα «Αθήνα 2034», τα 200 χρόνια από την ανακάλυψη της πόλης ως πρωτεύουσας. Θα αρκούσε αυτό το όραμα για να προανατολίσει μεγάλο μέρος χρηματοδοτούμενων, δημοσίων και ιδιωτικών, σε ένα εθνικό πρόγραμμα αναγεννήσεως.

Τα πολλά και θετικά, που αναμφισβητητα συμβαίνουν στις μέρες μας στην Αθήνα, αποτελούν ωστόσο ευτυχιστική συγκυρία μιας σειράς

2025

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Τι φοβάμαι, τι ελπίζω για το 2025

• Συνέχεια από τη σελίδα 5

Κλειστικότητα σε κλιματιζόμενα δωμάτια, χαζεύουμε τις πυρκαγιές από τις οθόνες με τεκνητή ψύξη στο φουλ, βομβαρδίζονται έτσι με περισσότερη ζέση το ξέω. Το δωμάτιο είχε γίνει ήδη ανεπαίσθητος το μοναδικό καταφύγιο μας.

Λένα Διβάνη

Ο μετανεωτερικός κόσμος αρνείται να πιστέψει ότι για κάποιο λόγο οι συνθήκες της ομαλότητας δεν είναι δεδομένες, ότι πολλές οικονομικές παρενέργειες προκύπτουν, ότι οι εθνικοί και διεθνείς πολιτικοί θεσμοί δεν είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τη ρευστή κατάσταση και τους απρόβλεπτους κινδύνους.

Βασίλης Βαμβακάς

Αποκριετισμός στο 2024 ή καλωσόρισμα στο 2025. Όπως κι αν το δει κανείς, στο τέλος αυτό που μένει είναι η αισιοδοξία ότι όλα θα πάνε καλά ή, έστω, ότι δεν μπορεί να πάνε όλα λάθος. Ειδικά όταν σκεντρίσει το μέλλον από τον Αρειο Πάγο με φόντο το πλοιαρχείο.

Φοβάμαι το «μέσα» της οθόνης

Ελπίζω στη νέα γενιά

Της ΛΕΝΑΣ ΔΙΒΑΝΗ

Το 2025 φοβάμαι μήπως δια το μέλλον καταρριφώ. Το μέλλον, βέβαια, είναι καιρό τώρα εδώ, μας το 'χουν τριπλιέ στη μοίρα ο Φίλιπ Ντικ και τα αδελφά Γουαστόφοκι – μιν κοτάς που αποστρέφουμε το πρόσωπο και τρέχουμε χορευόντας προς την αυτοκαταστροφή σαν τους επιβάτες του «Ττανικου». Το χειρότερο: όσο μεγαλύτερο το πρόβλημα, τόσο πιο σφικτά κλείνουμε τα μάτια. Το καλοκαίρι του '24 – το πιο τρελό καμπανάκι κινδύνου που ακούστηκε ποτέ – γευθήκαμε το διακεκαυμένο μας μέλλον. Ούτε η θάλασσα δεν στράγγιζε παρηγορία, ανυπόφορη κι αυτή σαν ψυφούσσια. Τι κάνουμε; Κλειστικότητα σε κλιματιζόμενα δωμάτια, χαζεύουμε τις πυρκαγιές από τις οθόνες με τεκνητή ψύξη στο φουλ, βομβαρδίζονται έτσι με περισσότερη ζέση το ξέω. Λογικό. Το δωμάτιο είχε γίνει ήδη ανεπαίσθητος το μοναδικό καταφύγιο μας, απλώς τώρα επιστημονίζεται ο δεσμός μας. Μέσα δουλεύουμε, μιλάμε με τους «φίλους» μας, κάνουμε σεξ, διασκεδάζουμε, παραγγέλνουμε το φαί μας – όλα από τις οθόνες. Το ξέω μεταμορφώνεται σε πεδίο παράξενο, εχθρικό, μαζί με όσους κλιμακοφρονούν ακόμη εκεί. Μην ηλιθιάζεσαι. Μπορεί να σου κολλήσουν AIDS, χλαμύδια, γρίπη πουλερικών, κορονοϊό, μπορεί να ενοβόλουν στην ωραία σου τακτοποιημένη καθημερινότητα, να σου κάνουν κριτικά, να απαιτήσουν τον χρόνο σου. Μακριά, επαναλαμβάνουν τα μίντια, να τους φοβάσαι. Κι όταν φοβάσαι γίνεσαι επιθετικός, για να σε φοβούνται αυτοί που φοβάσαι.

Χέες, βιολί και πεζοδρόμιο της Κυψέλης και είδα μια γυναίκα να έρχεται από την αντίθετη μεριά. Φαινόταν κανονικά – αν και δεν ξέρω πια τι είναι κανονικό. Όταν με πλίσιασε σπύκωσε αστραπίται το δεξί της χέρι και πήγε να εκτοξεύσει μια μπουστιά στα μούτρα μου. Ευτυχώς, είχα καλύψατα εντανακλαστικά και δεν υπήρχαν παρκαρισμένα συκκινοτάτα δεξιά μου. Πήδηξα κά-

τω από το πεζοδρόμιο κι έμεινα άφωνη να την κοτάζω να απομακρύνεται κανονικά. Λάθος μου που βιάζα ξέγνοιαστα στη γενονιά μου – δεν ζω στο μικρό σπίτι στο λιβάδι. Λάθος μου να πάω ραντεβού με έναν τύπο χωρίς επίδειξη πλήρους CV συνοδευμένου από συστατικές επιστολές. Δεν βλέπετε τι γίνεται στον κόσμο; Ο άλλος βιάζε επί 15 χρόνια για να γαρκαμμένη γυναικία νομίζοντας ότι είναι «οιαναιδήποτε!» Προχθές, ένα κορίτσι βολιόταριζε καλάρα με τον σκόλο το στην Καλλιθρομίου, εκεί όπου ζούσα χρόνια. Και τότε εμφανίστηκε από το πουθενά ένας τύπος με μεταλλικό μαστούτι και άρχισε να την κοιτάει χωρίς λόγο. Προχθές δολοφόνησαν έναν διευθυντή ασφαλιστικής και τα αμερικανικά όσσια πανηγύριζαν. Γιατί να τον λυπηθούν; Μήπως τους λυπήθηκε η ασφαλιστική του; Πόσους καρκινωπαθείς άφησε χωρίς κλήψη της θεραπείας; Μπ γυναικεία λοιπόν, κανείς δεν θα σε λυπηθεί, αρνού κανείς δεν λυπάται κανέναν. Η Οθόνη σου, η σκοτεινή μητέρα, θα ο' τα δώσει όλα. Μην ψάχνεις την αλήθεια, η αλήθεια είναι σχετική, δεν θα τη μάθεις ποτέ αν δεν θέλουν να τη μάθεις. Είσαι αστειος αν πιστεύεις ότι θα σου πουν ποιον είχε μέσον ο αστυνομικός που βίαζε και ξυλοκοπούσε όποιον έβρισχε μπροστά του. Αγάπης αγώνας άγονος η διεκδίκηση, παρατήσου.

Τόσα εκατομμύρια έδωσαν οι Amazon, Meta, Open AI για να τους δώσει ο Τραμπ το Ο.Κ. να μας παρκάρουν όλους στις κοιλιάδες των ονειρώξεων. Εσύ τώρα θα τους αποζημιώσεις μένοντας στο δωμάτιό σου μέχρι να πεθάνεις αντανιζόμενος μπροστά στην οθόνη με πορνόβιντεο – ίσως αλόγα-επιβήτορες που ξεκιίζουν τα σπλάχνα λευκών μεσοαστών όπως προέβλεψε ο Τσακ Πόλνικ.

Ελπίζω όμως, μην κοιτάτε τη έγρραφα παραπάνω, είμαι δικασμένη προσωπικότητα. Την πρώτη ημέρα του χρόνου μόλις Ξυπνήσω, θα βάλω μουσική (Φίλιπ Γκλός, Kafka on the shore) και θα καλωσορίσω στον κόσμο την πολύ νέα γενιά, ευγνωμόνη για ότι συνεισφέρει στον συλλογικό υποσυνείδητο: την εννοιαστικότητα τους, την ευαισθητοποίηση τους για το κλίμα, το κωχόρτους, τη δημιουργικότητα, την τρυφερότητα που δεν ντρέπονται

να δείξουν. Ελπίζω και μας εύχομαι καλούς χωρίς ανταμοιβή, έρωτα χωρίς όρους, οικογένεια χωρίς σκοτεινά μυστικά, ψώνια από τα θριφτάδικα, διασκέδαση χωρίς κατανάλωση. Ναι, ελπίζω και πιστεύω ακόμη στα θαύματα. Αυτό είναι το δικό μου δώρο στο zeitgeist για το 2025.

Η κ. Λένα Διβάνη είναι συγγραφέας.

Φοβάμαι την απομόνωση στους προσωπικούς μικρόκοσμούς

Ελπίζω σε μια κοινωνία μεγαλύτερης συνοχής

Του ΒΑΣΙΛΗ ΒΑΜΒΑΚΑ

Οι βελιότητες που είναι με κάποιο τρόπο κατακτηθεί μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την εισοδησ σε μια ραγδαία φάση οικονομικής, πολιτικής και πολιτικής παγκοσμιοποίησης από τις αρχές του 21ου αιώνα, εδω και τουλάχιστον δύο χρόνια, έχουν χαθεί. Ο πόλεμος στην Ουκρανία ήρθε με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο να διαψεύσει την αισιοδοξία που προέκυψε μετά το τέλος των μεγάλων ιδεολογικών διαρροών του 20ού αιώνα και την πεποίθηση ότι έχει μπει στο παρελθόν, τουλάχιστον στην Ευρώπη και στον δυτικό κόσμο, η απειλή του ολοκληρωτικού πολέμου. Αλλωστε, τα κλιματικά της διεθνούς απορρύθμισης είχαν κτυπήσει ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 2000 με την οικονομική κρίση στην Ευροζώνη, το Brexit και την άνοδο ενός μισαλλόδοξου λαϊκισμού σε πολλές χώρες, με κορυφαίο παράδειγμα τον τραμπισμό στις ΗΠΑ. Αν προσθέσει κανείς σε όλα αυτά την κλιματική κρίση και τις τεράστιες μεταναστευτικές προκλήσεις, μπορεί να καταλάβει ότι το αίσθημα ασφάλειας στο προηγούμενο μέρος του πλανήτη έχει χαθεί που πολλού. Εντούτοις, δύσκολα θα μπορούσε να πει κάποιος ότι οι σημερινές κοινωνίες είναι κοινωνίες του φόβου. Είναι πολύ μικρό το τμήμα της κοινής γνώμης που

συνειδητοποιεί το πόσο σύνθετα προβλήματα γεννούν στην καθημερινή ζωή οι νέες γεωπολιτικές συγκρούσεις. Ακόμη περισσότερο, αδράτες απειλές όπως η κλιματική ή υγειονομική κρίση. Ο μετανεωτερικός κόσμος αρνείται να πιστέψει ότι για κάποιο λόγο, όπως σήμερα ο πόλεμος στην Ουκρανία ή στη Γάζα, η λίγο καλύτερα εξάετης της πανδημίας, οι συνθήκες της ομαλότητας δεν είναι δεδομένες, ότι πολλές οικονομικές παρενέργειες προκύπτουν, ότι οι εθνικοί και διεθνείς πολιτικοί θεσμοί δεν είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τη ρευστή κατάσταση και τους απρόβλεπτους κινδύνους. Μέσα στη μερική άρνηση της πραγματικότητας συνεχίζει να ζει ή να πιστεύει ότι μπορεί να ζήσει όπως πριν. Διασκεδάζει, ταξιδεύει, καταναλώνει. Και όταν αυτό δεν μπορεί να συμβεί, ένα τεράστιο αίσθημα άγχους και ματαιώσης προκύπτει.

Σε αυτό έχει συμβάλει σε μεγάλο βαθμό και το νέο επικοινωνιακό περιβάλλον που αντικατέστη τον 21ο αιώνα και συνεχίζει να αναπτύσσεται και να εξελίσσεται. Ένα περιβάλλον που έχει αλτρίσει σε πρωτόγνωρο βαθμό την πρόσβαση σχεδόν στα πάντα, που έχει επιτρέψει μια πληροφοριακή επανάσταση που έχει φέρει τα πάνω κάτω, με τεχνολογικές δυνατότητες (βλ. AI) που κάνουν κάθε έργο επιστημονικής φαντασίας να φαίνεται ξεπερασμένο, αλλά που δημιουργεί περισσότερο την αίσθηση ενός κατακεραματισμένου χάους, παρά την έλλογη συναίσθηση του πραγματικού. Τα μέλη των σύγχρονων κοινωνιών του άγχους και τις ματαιώσεις δεν βρίσκονται εκτός της διαπύσης σφαιρας όπως συνέβησαν στο παρελθόν, δεν αισθάνονται αποκλεισμένοι ή αδύναμοι να δράσουν και να διαδράσουν. Πολλοί πολίτες συγχέουν την ενημέρωση με τα «δωμάτια» αντίληψης των social media και είναι σχεδόν σίγουροι ότι ξέρουν τον (δική τους πάντα) αλήθεια, απομνημονεύουν στους δικούς τους αδακούς ή ιδεολογικούς μικρόκοσμούς, κοντά – αν και εξ αποστάσεως – με νέους πνευματικούς «γκουρού». Ετοιμ λεία για φαιδρή ή περίεργα fake news που θα έρθουν απώως να επιβεβαιώσουν του προεισομίου τους.

Ταυτόχρονα, ενώ στο ψηφιακό περιβάλλον μπορούμε να βρεθούμε παντού και να κάνουμε σχεδόν οτιδήποτε θέλουμε, στην

κοινωνική ζωή τα εμπόδια και οι ανισότητες προκύπτουν όλο και πιο έντονα, δημιουργώντας μια τεράστια αντίφαση μεταξύ του ψηφιακού και πραγματικού μας εαυτού. Οι πολίτες του σήμερα κατά βάση δεν φοβούνται, όσο ανασφαλής και αν αισθάνονται. Πουτί έχουν μια αίσθηση η αυταπάτη παντοδυναμίας που στο παρελθόν δεν ήταν υπαρκτή. Κι αυτό ίσως είναι το βασικό πρόβλημα. Οι νέοι πολλοί κίνδυνοι που ανακινούνται δεν δημιουργούν, για ελάχιστη αντιληπτική διάθεση, να διαφυλαχτεί ό,τι μπορεί να διαφυλαχτεί (όπως συνέβη λίγο-πολύ μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο). Αντιθέτως, δημιουργούν τη διάθεση της αντίδρασης, δηλαδή να αναζητηθεί καταφύγιο στο παρελθόν ή σε ψευδαισθήσεις μπροστά στον κίνδυνο της χαοτικής παγκοσμιοποίησης και της επιθετικής προοδευτικότητας των κοινωνικών ελίτ.

Στο πολιτικό επίπεδο – το είδαμε και στην Ελλάδα την προηγούμενη δεκαετία – ο «λαός» είναι έτοιμος να πάρει τα πιο παρακινδυνευμένα ρίσκα για να δείξει τη δυσφορία του στο υπάρχον «σύστημα», που δεν μπορεί να τον προστατεύσει από νέες και μελλοντικές προκλήσεις-απειλές. Η αίσθηση πως οι κοινωνίες του 21ου αιώνα είναι πολύ περισσότερο διαίρεμένες και πολωμένες από ό,τι στο παρελθόν αδαίνεται. Βέβαια, η ανάνηψη αυτής της συνθήκης έχει και πιο αιτιόδοξα στοιχεία. Το δύσθυμο κομμάτι της κοινωνίας, αυτό που δεν ικανοποιείται με την υπάρχουσα κατάσταση της απορρυθμισμένης παγκοσμιοποίησης, εκφράζει, πιθανότατα με λάθος τρόπο αλλά εκφράζει, την ανάγκη στοχοσκοπού επάνω στις πολλές δημοκρατικές κατακτήσεις των τελευταίων δεκαετιών. Πως από αυτές οδήγησαν τελικά σε κοινωνική και ατομική χειροτέρευση και πως στερήζουν έναν αδιέξοδο ατομικισμό, την απομόνωση της διαφοράς και του μικροκοινωνισμού, την κερδοσκοπική λογική δικής όρια και σύνορα, τη διάρρηξη της μεταπολεμικά κραταιάς μεσοκλάσης; Το άρωβο των ανήλικων σμημερινών καιρών ίσως να είναι και ο παράγοντας των αναγκαίων αλλαγών προς μια κοινωνία μεγαλύτερης συνοχής.

Ο κ. Βασίλης Βαμβακάς είναι καθηγητής Κοινωνιολογίας της Επικοινωνίας στο ΑΠΘ.